

Ivo Marković

PASTORALNA TEOLOGIJA KNJIGE I INFORMATIČKA PREOBRAZBA

I. JEZIK I KNJIGA U POVIJESTI LJUDSKOG ISKUSTVA

Danas je, osobito u zemljama koje pokriva marksistička ideologija, raširena evolucijska pretpostavka da je *rad* odigrao osnovnu ulogu u razvoju čovjeka. Na području pak što ga ne pokriva ta ideologija jednako, ako ne i temeljitije, provlači se pretpostavka da je *jezik* odlučujući u procesu očovječenja. Te se dvije hipoteze mogu usporediti s trajnom napetošću u ljudskoj povijesti između teorije i prakse, kontemplacije i aktivnosti, ortodoksije i ortopraksije. Radi se o nužno korelativnim pojmovima i sadržajima koji moraju ostati u „dijalektičkom jedinstvu napetosti” kako bi ljudski svijet mogao ostati u harmoničnim okvirima. Djelatnost ljudi nije u pravom smislu ljudska ako joj ne prethodi i ako je ne prati napor *mišljenja*. A misliti se ne može prije jezika niti bez jezika, niti se jezik i mišljenje mogu pokrenuti bez ljudske djelatnosti. Ljudski jezik, u koji se pretače sve ljudsko iskustvo i duhovnost, i ljudska praksa kao naziv za svu ljudsku djelatnost međusobno se uvjetuju i potiču. Neravnoteža kao prevaga ili manjak bilo duhovnosti ili djelatnosti stvara teoriciističke ili praksističke poremećaje u ljudskom svijetu.

Dakle, prije jezika i djelatnosti praćene mišlju ne može se govoriti o čovjeku. Ljudski se kvalitetni pomak može mjeriti razvojem duhovnosti koja se potvrđuje i proizlazi iz djelatnosti. Duhovnost sabrana u životu pojedinca i društva jest ljudsko *iskustvo*. Iskustvo je trošno i krhko kao i čovjek. Izriče se i prenosi u jeziku od uha uhu i bilježi u pamćenju. Zabilježena u ljudskome duhu, riječ je izložena zaboravu, svojoj smrti. Pismo je pretvaranje treperenja glasnica i prolaznosti zvučnoga vala — *fonema* — u *grafem*. Pismo je omogućilo riječi pobijediti vrijeme — nadići ljudski vijek i zaborav: *Verba volant, scripta manent*. Pismom su stvorene pretpostavke za koncentraciju i kontinuitet ljudskog iskustva, a time i silovit zamah povijesti.

Napredak tehnike zabilježbe pisma omogućio je riječi osvajati *prostor*. Etimologija zapisa pisma svjedoči o ljudskome naporu uloženom u usavršavanje toga otkrića. Prva su se pisma uklesavala u kamen ili urezivala u metal, odatle riječi

gramma, littera, scribere, ili kasnije slične riječi *presse, štampa, tisak*. *Biblos* (srčika trstike), *liber* (vlakno ispod kore drveta), *papyrus* (vrst biljke), *pergament* (naziv za kožu prema gradu Pergamu) pokazuju traganje za što boljim materijalima za pisanje. *Buch, book* (kao u francuskom *bois*) su oblici plurala za svežnje drvenih ispisanih dasaka. Pravu revoluciju zapisa riječi predstavljaju kožne i papirne rolne (Aleksandrijska je biblioteka imala više od devetsto tisuća rolni). *Knjiga* (od kineske riječi *king* – potka svilenog tkanja) pokazala se kao najbolji oblik pakiranja ljudskog iskustva. Knjiga je riječ u vremenu i prostoru, trajna i prenosiva.

Početke otkrića pisma povijesna znanost nalazi u sumerskoj kulturi u sredini četvrtog tisućljeća¹ i od tada su jezik i zapis jezika glavna mjerila duhovnog uspona pojedinih civilizacija. Gutenbergova tehnika tiskanja iz 1455. godine označava povijesni zaokret i dinamičan skok zapadne kršćanske kulture i civilizacije. Počeo je masovni pohod knjige. Za „samo“ 100 godina Biblija je izdana u preko 100 tisuća primjeraka, što je impresivno za ono doba. Može se govoriti o životu knjige koji se sada postupno obogaćuje opremom, izborom djela, kvalitetom otiska. Upravo u ovome poratnom povijesnom trenutku knjiga je doživjela svoj vrhunac koji se vjerojatno više nikada neće ponoviti, jer je knjiga počela opadati zbog otkrića i razvoja elektroničkog zapisa i obrade informacija.

II. SUDBINA KNJIGE U NOVIM MASSMEDIJIMA I INFORMATIČKOJ PREOBRAZBI

U postojećoj kulturi i civilizaciji knjiga je zauzela trajno mjesto, ima svoje dostojanstvo i iskazuje joj se poštovanje. Budući da je već dugo glavno sredstvo za pakiranje mudrosti i da najcjelovitije sadrži sjećanje čovječanstva, knjiga je ušla u područje doživljaja svetoga i djelomice postala kult. Zato ljude vrijeda kratkovječna knjiga koja podilazi ljudskoj površnosti i koju nije vrijedno pohraniti zato što nema pečata trajnosti. Kada se danas govori o ugroženosti ili čak o završetku misije knjige zbog prodora novih masovnih audio-vizualnih medija i zbog otkrića informatičkih kvalitetnijih oblika zapisa, obrade i prenošenja teksta, to duhovne ljude ispunja nevjericom, tugom i pitanjem – zar je moguće da takva vrednota i takav sadržaj kakav je knjiga dođe u krizu! Da bi se shvatila sudbina knjige danas, nužno ju je cjelovitije stavljati u kontekst kulture i misiju duhovnosti.

1. Usp. STIPČEVIĆ, Aleksandar, *Povijest knjige*, Zagreb 1985, 7.

1. Knjiga i kultura

U modernom se svijetu misija knjige obogaćuje iz komunikacijske znanosti. Komunikacijska teorija definira čovjeka kao biće koje ne može a da ne komunicira.² To praktički znači da se sva ljudska zbilja može staviti u kontekst komunikacije. S komunikacijske strane razlikuju se tri prototipa kulture, prema načinu kako se komunicira:

- a) oralna kultura govorne riječi,
- b) literarna pisana kultura i
- c) vizualna kultura slikom.

Ti se temeljni oblici kulture uvijek prepliću, ali tako da jedan od njih dominira. Zanimljivo je s toga polazišta promatrati povijesne etape civilizacije, nekog naroda ili pokreta.

a. U oralnom prototipu kulture govorne riječi iskustvo se pretače u priče, pjesme, pripovijetke, sage, i prenosi se dijalogom i usmenom predajom. U toj je kulturi dominantna mitologija. Duhovni se sadržaji pretaču u ritmički i glazbeno dotjerane formule kako bi se lako pamtile. Takve se formule brzo stapaju s postojećim predodžbama koje su zaodjenute u čudesni magijski svijet. Formule riječi postaju praktična magijska i religiozna sredstva i vjeruje se u njihovu snažnu djelotvornost. Takve su formule zakletve, zadana riječ – besa, časna riječ, poslovice, namjenske molitvice i sl. Magijska riječ zamjenjuje tehniku, ona liječi bolesne, brani od prirodnih nepogoda i čuva od zle kobi. U toj usmenoj kulturi svijetom se ovladava imenovanjem stvari, istina se otkriva iz konsenzusa dijalogom i raspravama a ne iz podudarnosti sa zbiljom, riječ ima obvezatno značenje s neospornom važnošću za konkretnu situaciju.

b. Literarni prototip kulture pisane riječi omogućuje čovječanstvu otrgnuti se od mitologije i stvoriti znanost i filozofiju. Pisana je riječ drukčija komunikacija u kojoj nema situacijskih popratnih pojava koje ima razgovor, kao što su emocionalnost, gesti, mimika. To omogućuje pisanoj riječi osamostaliti se i zadobiti vlastiti život. Autor se počinje iznenađivati nad snagom i djelotvornošću riječi koje je napisao i emitirao pismom i knjigom. Stječe se hegelijanski dojam kao da se „svjetski duh” (Weltgeist) objektivira u subjektu pisma. Zbog samostojnog života napisane riječi javljaju se popratne znanosti koje prate taj život riječi: interpretacije, egzegeza, umjetnička kritika. One razotkrivaju slojeve značenja i vode pisanu riječ punoj djelotvornosti.

2. F. HARGASSER, „Gibt es eine Anthropologie des Lesens?“, u: Universitas, Stuttgart, 12/86, 1234.

Takav život pisane riječi omogućuje čitatelj koji u kulturi pisma postaje autonomna komunikacijska instanca. Komunikacija čitatelja i pisca, čitanje i pisanje i njihov komunikacijski kanal knjiga stvorili su najradikalniji zaokret u duhovnom životu zapadne civilizacije. Iz instance samostojnog čitatelja emancipirala se od javnoga mnijenja samostojna kritička misao i začelo se zrenje za horizontalno funkcioniranje društva. Od Gutenberga teče proces u kojemu sve svjesniji i masovniji čitatelji prave teren za društvo koje će moći funkcionirati samo ako uvažava interese velikog broja emancipiranih ljudi. Piramidalno – diktatorski uređeni društveni sustavi države i crkve dobro ocjenjuju da je knjiga u osnovi svega toga procesa emancipacije koji ih dovodi u pitanje i brane se cenzurom. Od Gutenberga do danas sva je cenzura obranaška i u biti je uvijek znak duhovne tromosti i nedoraslosti za povijesni trenutak.

c. *Vizualni se prototip kulture* temelji na ljudskoj potrebi da svijet shvati ne samo u duhu i riječi nego i u što vjernijoj slici zbilje. U tome predodžbenom svijetu oslikati zbilju znači ovladati njome. Slika je pobjeda i moć nad zbiljom. Zato se sa slikom čovjek identificira. Slika nije samo slika, nego ona predstavlja stvarnost, što se osobito vidi u ikonografiji. Čovjek vizualne kulture koji moli pred ikonom ne vidi samo sliku, već pravu transcendentnu stvarnost. Takav je predodžbeni svijet u zaleđu slika i kipova koji plaču, krvare, govore.

Predodžbeni svijet slike povijesno civilizacijski ima veću moć identifikacije, simpatije, iracionalizma, pogodniji je za mobilizaciju i fanatizam. Taj prototip kulture prethodi kulturi logosa ali je neefikasniji i u trajnom njihovu povijesnom sukobu igra podređenu ulogu, tek povremeno zauzme dominantnije mjesto. Biblijska duhovnost izrazito je obilježena riječju i pismom i dominantnu vizualnu vizualnu kulturu slike očito smatra nedostojnom čovjekove duhovnosti pa je neprijateljski raspoložena prema slici („Ne pravi sebi lika ni obličja bilo čega što je gore na nebu ili dolje na zemlji, ili u vodama pod zemljom. Nemoj im se klanjati niti im iskazuj štovanje” – Pnz 5,8). Biblijska duhovnost ujedinjena s grčkom mišlju jest srž kršćanske kulture i civilizacije koja se dominantno izražava riječju i pismom. Zato povremena nadmoć vizualnog prototipa kulture u kršćanstvu, kada se kršćansko naviještanje svede na sliku kao u srednjem vijeku, osobito u pobožnosti prema Gospi, a prema knjizi, pa i samoj Bibliji, ostane distancirano, znak je veoma sumnjiva kršćanstva.

2. Čitanje i televizija

Pojavom televizije vizualni prototip kulture radikalno ugrožava pismenu kulturu s opasnošću da degradira čovjekovu samosvijest i sposobnost kritičke distance te da napravi prostor naivnoj i površnoj identifikaciji, iracionalizmu, fanatizmu

istihijskoj mobilizaciji ljudskih energija. Osnova moderne vizualne kulture jest fotografija. Ona prikazuje „ljušturu” zbilje bez imalo prodora u dubinu zbilje, ona ne vidi ono nevidljivo, unutrašnje zaleđe zbilje koje se može apstrahirati samo u jeziku. Fotografija prezentira svijet kao konkretni predmet, ona je objektivni dio vremena i prostora koji samo svjedoči da se nešto dogodilo na nekom mjestu, ali nema sintakse i ne može diskutirati sa svijetom, niti prosuđivati, vrednovati, povezivati u lanac stavova, odnosa, smisla i domašaja. Naprotiv, jezik je struktura u kojoj samo jedinstvo dijelova daje smisao i prezentira svijet kao ideju zaokruženu u pogled na svijet. Fotografija je situacijska, jezik apstrakcijom poopćuje.³

Na učinku se fotografije pretežno zasniva televizija i upravo je u tome osnova njezine niže duhovne razine. Efekt televizijske slike nameće se bez napora; broj informacija slikom, bojom i pokretom toliko je velik da se ne mogu obraditi kao one koje čovjek prima slušanjem ili čitanjem, pa preostaje jedino zabava, razonoda, showbusiness. Za vrijeme gledanja televizije nema prostora za racionalne i intelektualne sposobnosti i aktivnosti pa one ostaju pasivne. U odnosu na prosudbene, jezičke efekte, na mišljenje koje nameće knjiga, televizija neprestance izlaže čovjeka opasnosti da ga vrati na pred – i ispodjezičnu razinu nepojmovne duhovnosti i tako ga degradira. Televizija ne proizvodi racionalno zasnovano mišljenje, nego subjektivne osjećajne reakcije koje se iskazuju kao neartikulirani i neargumentirani stavovi. Sve to vrijedi i za didaktičke TV emisije koje se praktički opet svode na nazivnik: „Sve prikazivati kratko, ne opeterećivati pozornost slušateljstva, nego ih umjesto toga stimulirati promjenom, novošću, akcijom i pokretom”.⁴ Konačni efekt televizije je osjećaj zadovoljstva, pomirenosti i opuštenosti. Vizualna kultura slike brzo stvori averziju prema naporu čitanja, prestaje interes za argumente i ideje, za napor istinite i odgovorne artikulacije problematike koja se postavlja pred čovjeka kao duhovno biće.

3. Antropološki aspekti čitanja

S motrišta zapadne civilizacije antropološki je ispravno definirati čovjeka i kao *homo legens*, jer je to postala izrazita *differentia specifica* čovjeka te civilizacije. Čitanje se može definirati kao resubjektivacija kulture iz pisma.⁵ H. G. Gadamer definira čitanje kao „proces razgovora s tekstom („In-das-Gesprach-kommen mit dem Text”).⁶ Taj proces je po naporu usporediv s Jakovljevim hrvanjem s anđelom u Bibliji i ima nekoliko distinktnih elemenata:

3. Usp. isto, 1236-1237.

4. N. POSTMAN, *Wir amüsieren uns zum Tode*, Frankfurt 1985, 93.

5. Usp. K. BAYER, n. dj. 1239.

6. H. G. GADAMER, *Wahrheit und Methode*, cit. u: K. BAEYER, n. dj. 1239.

a. Čitateljeva se osobna zaposjednutost vidi izvana. Fizički stav pokazuje duboku povučenu unutar osobe i slobodu od vanjskih podražaja. Sva je čitateljeva koncentracija usmjerena na tekst i vanjski je mir razmjernan unutrašnjem predodžbenom nemiru u kojemu se ukršta svijet ideja, smisla, stvari, odnosa, slika, planova, razmišljanja. . .

b. Čitanje nije samo doslovno dekodiranje simbola riječi i rečenica, nego kreativan proces u hermeneutičkom krugu koji je sazdan od autorove poruke i njegovih horizonata iskustva s jedne strane i čitateljevih horizonata, problema, sklonosti, zaposjednuća, planova. Tekst ne može biti jednosmjerna informacija, niti je čitatelj ikada čisti primatelj poruke. Čitanje nikako ne pasivizira niti proizvodi recipienta, nego je uvijek aktivan i kreativan proces. Čitatelj stvara novu zbilju od postojećih iskustava i predodžbi i ona se integrira u nove obogaćenije i smišljenije teoretske pretpostavke. On je uvijek u dostatnoj distanci prema tekstu tako da u procesu čitanja može očuvati i razvijati visoku razinu kritičnosti. Čitatelj je uvijek nužno i stvaralac nove kulture najprije u sebi a onda u svome okolišu. U tome je duhovnom procesu čitatelj slobodan u tehničkim mogućnostima, u brzini i vremenu čitanja, jednostavnom raspolaganju knjigom i organizacijom slobodnog vremena. Čitanje spada u najaktivnije i najproduktivnije antropološke procese koji oslobađaju, emancipiraju i osposobljavaju osobu kao posrednika nove duhovnosti i novoga svijeta.

c. Čitanje uvijek ima povijesnu distancu prema tekstu. Svaki je tekst već u povijesti, u odstojanju, u procesu apstraktnog odstupanja od onoga što opisuje; nikada, dakle, nema značajke izravnog plebiscizma kao televizija kada uživo posreduje događaje. Taj se efekt vidi u razlici između TV-dnevnika i dnevnih novina. Slika segmentira, izolira i aktualizira situaciju i slaže dokumente koji svjedoče da je nešto bilo. A razumijevanje, interpretacija, stav, razabiranje duhova, stavljanje u kontekst, u uzročno-povijesni odnos može biti samo u tekstu. Zato se čitanje može nazvati ljudskom izvornom potrebom, jer se u njemu manifestira kreativnost, čitanjem čovjek oživljava svoju unutrašnjost, otkriva „moći” povijesti.

4. Medij pisanja i čitanja

Iz analize prototipova kulture neosporno je da je pisanje i čitanje s antropološke, općeduhovne strane najsnažniji oblik prenošenja poruke i nezamjenjiv u čovjekovu ovladavanju sobom i svojim svijetom. Televizija potiskuje čitanje i ukoliko postaje dominantni prototip kulture, onda je to opasnost za civilizaciju, jer vraća čovjeka na duhovnu razinu nedostojnu za domašaj civilizacije. Zato je ispravnije danas govoriti o odgoju za ravnotežu između gledanja televizije i čitanja. To je privremeni, kurentni problem koji će se sigurno riješiti — već se zamjećuju

efekti toga rješenja u ljudi intenzivnijega duha koji televiziji ostavljaju posve odmjerenom mjesto. Sada se postavlja pitanje o mediju koji najbolje služi pisanju i čitanju. Tekst se može pisati u knjigu, novine, u kompjutorsku memoriju; može se čitati s raznih oblika papira, slušati na radiju, čitati na kompjutorskom terminalu, emitirati kao video tekst. Klasični tekst pisan na papiru, najadekvatnije u knjizi, dobiva konkurenciju u informatičkom zapisu i prenošenju. Informatika pogoda određene razine prenošenja teksta na klasični način.

a. Knjiga i informatika

Zanimljivo je da dugo nije bilo precizne definicije što je knjiga. Neke zemlje nisu imale nikakve definicije, a druge su imale neujednačene – u Italiji knjiga je vezak od preko 100 stranica. God. 1964. Generalna konferencija UNESCO-a dala je preporuku definicije koja bi trebalo da bude standard za čitav svijet. Prema toj definiciji „*knjiga* je tiskana publikacija koja ne izlazi povremeno i koja sadrži najmanje 49 stranica ne brojeći korice”, ispod 49 stranica je *brošura*. Što se sadržaja tiče pod knjige ne spadaju publikacije tiskane u reklamne svrhe, prigodnog i efemernog sadržaja i u kojima tekst nije glavni sadržaj.⁷

Za analizu sudbine knjige u informatičkoj preobrazbi važna je podjela knjiga na *funkcionalne* i *literarne knjige*. Funkcionalne knjige imaju posve određenu, jednosmjernu, utilitarnu namjenu. To su školski udžbenici, znanstveni i enciklopedijski priručnici, leksikoni, knjige upute, zakonici, pravila, katekizmi, molitvenici, liturgijski priručnici itd. Literarne knjige pretpostavljaju međusobni dijalog autora i čitatelja, u njima dominira autorov osobni stav i intencionalnost teksta. To su književne knjige, kritička literatura, biografije, memoari, kulturološka i tematska razmatranja i rasprave, teološke rasprave itd.

Informatika se definira kao znanost o stvaranju, obradi i prenošenju informacija informatičkim elektroničkim računarom. Zapis tiskom zamjenjuje se elektromagnetnim ili optičkim signalom. Razvoj informatičke tehnike omogućuje zapis na manjemu prostoru, bržu obradu podataka i brže prenošenje informacija. Izgradnja informatičkih veza po svijetu i pretvaranja sve veće količine informacija u elektronički zapis omogućuje sa svoga kompjutorskog terminala u radnoj sobi komunicirati i uzimati informacije iz skladišta podataka (novih „biblioteka”) diljem svijeta.

Pismenost je sposobnost služenja pohranjenom mudrošću, prije svega u knjizi, a danas sve više, uz služenje knjigom, počinje značiti i služenje kompjutorom. *Kompjutor postaje moderni oblik knjige*. U okviru ovoga uvoda o informa-

7. Usp. ESCARPIT, R. Revolucija knjige, Zagreb, 1972, 23-24.

tici valja istaći da kompjutor ima odlučujuću kvalitetnu značajku u odnosu na knjigu: informacije zapisane pismom mogu se aktivirati samo unošenjem u ljudsko iskustvo čitanjem, a kompjutor sve više postaje „stroj koji misli“; dakle, ne samo da obrađuje informacije, nego ih i izvršava – stroju koji je zamjenjivao fizičku ljudsku snagu sada nije potreban čovjek poslužitelj. To je osnovica novoga oslobađanja čovjeka i izvorište nade u bolji i ljudskiji svijet.

Informatika preuzima od knjige ona područja na kojima je efikasnija. To su prije svega tekstovni podaci koji ne zahtijevaju punu čitateljsku koncentraciju, nego obradu podataka. To su funkcionalne knjige. Upravo su te knjige dovele do hiperprodukcije knjige tako da je količina informacija postala neobrađiva knjigom medijem. (Primjerice, uz avion Boing 747 – jambojet, najveći putnički avion današnjice, isporučuje se literatura koja nadmašuje težinu aviona). To je dovelo do potrebe za otkrićem informatike. Bez informatike medija zapadna civilizacija nije mogla ići dalje. Već u razvijenom svijetu funkcioniraju banke podataka koje zamjenjuju goleme količine knjiga. Valja očekivati da će razvoj informatike postupno zamijeniti sve razine funkcionalne knjige, osobito leksičku, enciklopedijsku, stručnu literaturu.

Međutim, informatika je još uvijek daleko od toga da služi oslobođenom čitanju poput knjige. Ne može se čitateljeva unutrašnjost intenzivirati za bilo kakvim ekranom kao s knjigom u ruci, niti bilo kakva manipulacija tekstom išta nudi procesu autorskog čitanja. Piscima neusporedivo bolje pomažu informatička pomagala od pisaćega stroja, kritičari mogu ispresijecati tekst po svim zamislivim parametrima, uređivači knjige i teksta u informatici dobivaju olakšavajuće pomagalo, ali to sve još nimalo ne dira niti zamjenjuje knjigu čitatelju koji treba čitati autorski tekst. Nijedno sredstvo nije tako priručno, prikladno za svako mjesto, tehnički jednostavno da ne razvlači pozornost, prilagodljivo duhovnoj kondiciji i intelektualnoj sposobnosti čitatelja poput knjige i novina. Sve to dokazuje da informatička preobrazba ne ugrožava knjigu, već naprotiv, vraća dostojanstvo knjizi, budući da omogućuje da se ne stavlja u knjigu ono što nije na općeljudskoj razini mudrosti, što nema pečata općeljudskog sjećanja i što nije vrijedno pohraniti zbog pečata trajnosti. Može se očekivati da će u budućnosti ići u knjigu samo oni sadržaji koji su dostojni čitateljskog napora. Također, tehnički razvoj pomognut informatikom oplemenjuje ljepotu i kvalitetu knjige i teksta i tako se uključuje u tisućljetni napor usavršavanja medija knjige.

b. Knjiga u perspektivi duhovnosti

aa. Značajka nadolazećeg informatičkog doba jest pretrpanost informacijama i sinhroniziran napad na čovjekove perceptivne moći: „Gušimo se u informa-

otijama, a gladni smo znanja".⁸ Može se predvidjeti da industrijskog radnika degradiranoga na mehanizam za posluživanje stroja sada zamjenjuje čovjek posrednik koji stroju daje informacije razgovarajući s njime. Takav okoliš stvara prazninu i glad za mirom i duhovnošću u kojoj se obrađuju prava ljudska pitanja i informacije, a takvi se trenuci mogu postići samo s knjigom i čitanjem. Istraživanja pokazuju da samo čitatelji imaju intenzivan unutrašnji život.⁹

bb. Informatička preobrazba nastavlja proces industrijskog društva u proizvodnji slobodnog vremena. Jednodimenzionalni čovjek iz specijaliziranoga okolišta informatičkog društva vjerojatno će se naviknuti koristiti slobodno vrijeme za ravnotežu svojih duhovnih potencijala. Budući da je čitanje najpouzdaniji medij izgradnje osobe, opravdano je očekivati da bi kultura čitanja mogla iznova postati potreba i stil života modernog čovjeka. Tome pogoduje novo usmjerenje pisaca koji sve manje pišu proizvoljno, a sve više obazirući se na potrebe čitatelja, kao i tehnološke mogućnosti izdavača da se neposredno izdaju tekstovi koje žele čitatelji: „U budućnosti nećemo čitati ono što nam odrede izdavači: tiskat će se ono što sami izaberemo”.¹⁰ Može se zamisliti knjižnica budućnosti bez knjiga u kojoj ćemo moći sami, možda pred automatom, odabrati tekstove i pričekati nekoliko minuta dok se otisne. Podudarnost spisateljske ponude i čitalačke potražnje pogoduje knjižarskoj operativnosti u funkcioniranju knjige.

cc. Informatička preobrazba dovodi do uspostave drukčijih odnosa među ljudima i narodima. Ona spada u procese prevrata i krize koji dovode do potrebe za redefinicijom egzistencijalnih temelja i dinamične okrenutosti budućnosti. Također, funkcionalnost informatičkog društva ovisi o kreativnosti koja ima premalo modela u prošlosti, pa se uspostavlja drukčiji odnos prema prošlosti sadašnjosti i budućnosti: u poljodjelskom društvu sadašnjošću je raspolagao onaj tko je poznao prošlost, dok se u novom društvu sadašnjost može oteti samo do budućnosti – tj. stvoriti planiranjem.¹¹ Obadvije te razine upućuju na duhovne potrebe u modernom svijetu koje se ne mogu zadovoljiti bez čitanja i kulture koja se može komunicirati samo knjigom.

8. J. NAISBITT, *Megatrendovi*, Zagreb 1985, 31.

9. Usp. K. BAEYER, n. dj. 1242.

10. J. NATSBITT, isto, 33.

11. J. NAISBITT, isto, 25.

III. TEOLOGIJA KNJIGE

Knjiga je međuljudski medij koji prenosi iskustva i spoznaje, povezuje ljude kroz stoljeća, zbližava prostore i tako uvijek na nov način omogućuje ovladavati ljudskim svijetom. Tako se uspostavlja oblik sveopćega susreta ljudi u kojemu svatko može stvaralački sudjelovati. Zbilja knjige omogućuje svakome istraživati ono što je zapisano, pamtiti, razrađivati i proslijediti nova iskustva. Po tome knjiga budi sučovječnost ljudi, poštovanje i interes za onoga tko misli i piše i po tome je prva među čimbenicima koji uspostavljaju kulturu duha.

Sve što jezik sadrži u sebi jest međuljudsko. Svaka je kultura i svaka spoznaja međuljudska. Na bit jezika spada da u komunikaciji čovjeka učini slušateljem koji se obogaćuje iz riznice ljudskoga naslijeđa. U svojoj povijesti čovjek raspoznaje komunikaciju koja dolazi s one strane stvorenja. Nikakvo drugo iskustvo nije usporedivo s tom komunikacijom po egzistencijalnom tragu što ga ostavlja na čovjeku. I to se iskustvo pretače u jezik i sama priopćivost po tome dobiva poticaj i kvalitetu: čovjek je u relaciji sa svojim transcendentnim izvorištem koja daje smisao njegovu životu. Kada su se takva iskustva slušanja pretočila u pismo, knjiga je zauzela prvo mjesto poštovanja među ljudskim vrijednostima. Knjiga najbolje objašnjava kako sva ljudska kultura živi iz religioznog impulsa. „Nema izolirane religije koja bi mogla trajno opstati bez kulture, niti kulture koja bi opstala bez religije”.¹²

Knjige koje sadrže to najintenzivnije sjećanje čovječanstva jesu svete, jer ta iskustva spadaju u područje svetoga. Zato i knjiga općenito u svijesti ljudi bliska je području svetoga. Pogotovu to vrijedi za knjige u kojima je zapisano iskustvo komunikacije s transcencijom, knjige objave, svete knjige. Kada se kaže samo „knjiga”, vjernik asocira Bibliju, Kur'an, Vede i sl. Biblija je knjiga od knjiga, jednostavno knjiga, knjiga nad knjigama koja zaslužuje biti sinonim za knjigu. I nijedna se knjiga ne može usporediti s Biblijom ni po naboju sadržaja, niti po pečatu što ga neprestance ostavlja na čovječanstvo. U njoj je zapisana povijest Božjega ulaska u život ljudi od Abrahama do uskrsnuća Isusa Krista. Biblija je Riječ Božja, Isus je sebe doživljavao jezikom kojim Bog govori, a kršćani uskoro slave 2000 godina vjere u Isusa kao Božje priopćenje.

Kur'an preporučava tu biblijsku povijest. I svaki napor ljudi da riješe zadnja pitanja svoje egzistencije ne zaobilazi Knjigu. Ta je knjiga „toliko važna jer joj je sam Bog tvorac na poseban i jedinstven način, ona spada u bitne, trajne i nenadmašive uredbe Crkve. . . Ta knjiga pripada najunutrašnjem području svetoga i posvećujućega. . . Ta je knjiga zbilja u najunutrašnjem dijelu čovjekova života,

12. R. SCHERER, „Die Pastoral durch das Buch”, Handbuch der Patoraltheologie, Freiburg im Breisgau 1968, III, 496.

time gdje se susreću čovjek i Bog radi objave i spasenja. . . U događaju utjelovljenja Božje Riječi knjiga ulazi u povijest spasenja. Konsekracija knjige je inkarnacija Božje Riječi. Bog prihvaća ljudsku stvarnost kao svoju, ona ga objavljuje i on se njoj sam priopćuje i zato je Knjiga sveta u čovjekovu životu kakvoga Bog želi, da bi čovjek mogao biti onakav kakvoga uistinu susreće utjelovljena Božja Riječ. . . Knjiga je u sferi utjelovljene Božje Riječi, u sakramentalnom spasenju i eshatološkoj zbilji, ona je nužno sredstvo izgrađivanja Crkve".¹³

Biblijski su pisci svjedoci Božje riječi. Oni povezano u kontinuitetu slušaju i po tome je Biblija arhetip knjige. Njezina je komunikacija cjelovitija od svake druge komunikacije. Bibliju sluša zajednica ljudi. Samo u kontekstu zajednice vjernika postoji kompletan slušatelj Biblije. Božja ljubav koja se iskazuje čovjeku čini ljude slušateljima Božje Riječi i po jeziku ih osposobljava za ljubav. Spremnost zajednice vjernika da sluša jest bitni njezin znak.

U Bibliji se knjiga spominje preko 200 puta. Knjiga je povijest: „Ovo je povijest (hebr. *seh'pher* – knjiga) Abrahamova roda" (Post 5,1); sjećanje: „Zapiši ovo u knjigu na sjećanje" (Izl 17,14); dokumenat o savezu s Bogom (Izl 24,7); iz Knjige se čita volja Jahvina (2 Kr 22,10-14); narod se uči iz „Knjige Zakona Jahvina" (2 Ljet 17,9); u NZ Isus poseže za Knjigom i u njoj otkriva volju Božju (Lk 4,17-22); evanđelisti pišu Radosnu vijest koja se zbila u Isusu Kristu; Pavao pismima izgrađuje i utvrđuje vjeru prvih kršćanskih zajednica i započinje milenij kršćanske literature.

Biblijska se tradicija i tradicija prvoga kršćanstva odnosa prema knjizi nastavlja u tradiciji Crkve. U onoj tradiciji koju Crkva prihvaća kao svoju izvornu predaju knjiga je uvijek zauzimala prvo mjesto među medijima. Uostalom predaja je Crkve pakarina u knjigama i knjige su najbolji svjedoci pravoga života Crkve. Bogatstvo kršćanske duhovnosti nezamislivo je bez knjige i ono stvara knjigu. I nije kršćanska knjiga samo religioznoga sadržaja, nego i svaka duhovna knjiga koja pripravlja putove Gospodinu da dođe (usp. Mt 3,3).

IV. PASTORALNA TEOLOGIJA KNJIGE

1. Relevantne značajke čitanja i knjige za pastoral

Pastoralna se teologija zanima za efikasnost života iz vjere, navještanja i funkcioniranja zajednice vjernika. Ona polazi od konkretne situacije vjere i Crkve, a ta je situacija civilizacijski takva da se u nju može adekvatno ući s kulturom

13. K. RAHNER, „Pfarrbuecherel. Zur Theologie des Buches", Sendung und Gnade, Innsbruck 1959, 470, cit. Handbuch der Pastoraltheologie, Freiburg im Breisgau 1968, III, 500-501.

čitanja. Zato jezična pismena kultura i knjiga te duhovna efikasnost čitanja izbijaju u prvi plan interesa pastoralne teologije. Nekoliko momenata određuje interes pastoralne teologije, osobito teologije naviještanja, za čitanje i knjigu.

a. Polazište pastoralne teologije knjige jest ikonoklasično. Osnova ikonoklasicizma jest da je biblijski prototip kulture jezični, a ne vizualni. Ne znači to da Biblija zabranjuje čovjeku napor izricanja slikom, nego ne da se čovjek vrati tromoj duhovnosti bez mišljenja, Biblija ne da čovjeku da se odrekne napora da odgovorno, tj. sustavno, smišljeno dovodi sebe i svoj svijet u sklad s Božjim stvoriteljskim planom i Božjom ljubavlju. A likovna kreacija ne znači odricanje od napora jezika, nego naprotiv, likovna kreacija kao i glazbena idu ispred jezika, prije jezične artikulacije, da naslute, prokrče put u nove prostore duhovnosti i iskustva koje čovjek još nije osvojio. Takvi napori obično nadilaze napore jezične artikulacije, jer iziskuju dugotrajne duhovne napore i intenzivan duhovni život koji treba da se pretoči u umjetničko ostvarenje. To je ono kada se u Bibliji govori da se čovjek ne klanja likovnim tvorevinama, tj. da sebe, svoju duhovnost, svoju upućenost prema Bogu ne identificira s neobvezatnom i površnom imaginacijom slike.

b. To se biblijsko iskustvo poklapa s domašajem lingvističke znanosti koja otkriva da se ne može misliti bez jezika, da nema mišljenja prije jezika. Čovjekov je duh tako konstruiran da mu je nužan sustav znakova i značenja koji su oruđe mišljenja. Nema čovjeka osobe prije jezika. Bez jezika se čovjek ne može pripočeti ni razviti temeljnu ljudsku sposobnost ljubavi. Jezik je dio čovjekove bogosličnosti. Oralna kultura s usmenom tradicijom jest stoga minimum čovjekova dostojanstva. I nema pomaka od minimalne razine jezika bez pismenosti. To dokazuje biblijska povijest, povijest kršćanstva, kao i islam i židovstvo i svi oblici kultura i civilizacija koje su napravile pomak u povijesti ljudi.

c. Jezik obuhvaća raspon od primitivnih simboličkih pokreta do potpune pretočenosti u riječ. Tako se i religija izriče kao kompleksna praksa sastavljena od najrazličitijih oblika ponašanja i proteže se do profinjene pretočenosti u jezik. Moglo bi se postaviti načelo razvijenosti religije upravo po njezinoj obradbi u jeziku: što je religija razvijenija, više je oslonjena na jezik – pretočena je u nauku, a što je primitivnija, više se izriče simboličkim radnjama. Visoko razvijene religije posjeduju sve institucije prenošenja poruke jezikom: imaju razrađenu nauku i puno pažnje polažu na prenošenje informacija, školstvo je osnovica za reprodukciju zajednice i uvjet za oblikovanje svih aktivnosti, koriste sve raspoložive medije i adekvatno im prilagođavaju poruku, itd.¹⁴

14. Usp. R.C. KWANT, „Wort und Sprache“, u: B. DREHER i dr. (izd.), Handbuch der Verkuendigung, Freiburg im Breisgau 1970, I, 11.

d. Osobita problematika suvremenog trenutka crkvenoga govora jest u tome što nije uspio teološki prijelaz s egzegeze na navjestiteljski govor. Uspio je samo u prvoj znanstvenoj fazi, ali u naviještanju nije uspio jer je prevagnuo utjecaj tradicije u kojoj je *meditacija imala prednost nad egzegezom*, tj. vladala je subjektivna samovolja i priručna metoda. Inercijom je meditacija svedena na površne dojmove i uvide, proizvoljnu igru asocijacija i grčevito aktualiziranje. Obogaćenje teologije naviještanja znanošću o jeziku nije našlo odgovarajuću strategiju da barem na jezičnoj odlučujućoj razini izvrši svoj utjecaj.¹⁵

Izlaz iz takve situacije preostaje jedino da bude totalna metodološka preorientacija praktične teologije, barem privremena. Praktična bi teologija trebala da se shvati kao teorija sadašnje komunikacije Crkve i da se kritički približi teoriji komunikacije, što nipošto ne znači distanciranje od dogmatike. Za homiletiku bi to značilo da više mora inzistirati na priključku za profanom civilizacijom govora, na retorici i publicistici, nego na sakramentalnoj ili sakralnoj kvaliteti. To znači da bi analize teorije jezika trebale biti važnije od tvrdnji kerigmatskoga intoniranja. Metodološki se dakleporučuje odricanje od uhodane i nejasne terminologije (kao što je Riječ Božja, propovijed, naviještanje) u korist jezički pouzdanih funkcija. U tom se smislu ne bi govorilo o govoru u kojemu se posreduje Riječ Božja, nego o govoru koji u komunikacijskom sustavu Crkve ima svoju provjerljivu vrijednost. Egzegetski je rad metodom povijesnih oblika iznio na svjetlo dana mnoštvo različitih vrsta (usporedbu, legendu, pripovijest, poslovicu, pjesme, proroštva itd.) i pokušao je objasniti odnos između oblika jezika, situacije govora (*Sitz im Leben*) i izričaja. Primijeni li se taj postupak na praktičnu teologiju, onda se u Crkvi otvara put za formalnu analizu crkvenoga govora. U svemu tome nužnom procesu teologija naviještanja mora se poslužiti knjigom kao toposom moderne kulture, kao prostorom u kojemu se realizira duhovnost konkretnoga svijeta. U tome smislu za teologiju je naviještanja zanimljiva svaka knjiga u kojoj se manifestira i koja je proces te opće duhovnosti.¹⁶

e. Danas se knjiga pretežno doživljava vlasništvom sekularističke kulture. Sekularistička je civilizacija već odavno preuzela prevlast nad duhovnom nadmoći kršćanske Crkve u kreiranju duha suvremenog svijeta. Taj je proces započeo još u srednjem vijeku kada su se počele rađati nove duhovne snage okrenute stvaranju s čovjekom u središtu – zato humanizam. Taj je proces započeo upravo kao živa vjera, iz izvornoga vjerničkog nadahnuća, jer se počelo Boga slaviti u familiarnosti sa stvorenjem – poput Franje iz Asiza – kada su vjernici počeli skidati pogled s neba i umjesto da traže Boga po pustim i zastrašujućim nebesima okre-

15. Usp. K. BASTIAN, „Verkuendigung als Ereignis”, u: B. DREHER i dr. (izd.), *Handbuch der Verkuendigung*, Freiburg im Breisgau 1970, 97-98.

16. Usp. isto, 98.

nuli se svijetu i čovjeku kao najdostupnijem tragu Božje ljubavi. Iz takvoga kršćanskoga vjerničkog interesa za čovjeka i stvorenje rodio se novovjeki znanstveni svijet koji je silovito krenuo da znanošću podloži svijet sebi. Međutim, taj se proces sve više osamostaljiavao pred institucionaliziranim kršćanstvom, u kojemu je Bog sa svojom opterećujućom sveprisutnošću sve manje bivao spasiteljski – osloboditeljski Bog Isusa Krista, a sve više pokrovitelj institucionalnih oblika Crkve i društva s kojim je Crkva bila tijesno povezana. Taj se proces za Crkvu razvijao upravo katastrofalno, jer su te humanističke duhovne snage sve više osjećale da su sve svoje domašaje izborile oslobađanjem od svevladajuće Crkve. Udaljavanje i razdioba rasli su nezaustavljivo. I kad su se iz humanističkog duha rodile političke snage s kulminacijom i pobjedom u francuskoj revoluciji, već se neprijateljem počela smatrati ne samo Crkva, već i Bog kojega naviješta ta Crkva. Ekstremnim oblicima humanizma kao što je marksizam takvi su stavovi ušli u program.

Kao rezultat toga razvoja danas postoji civilizacija koja je rezultat kršćanske duhovnosti i kulture a ne osjeća se kršćanskom. Civilizacija je rezultat kulture. Za suvremenu teologiju naviještanja odlučujući je momenat spoznati da je mnoštvo impulsa te civilizacije kršćanskoga nadahnuća. S druge strane danas postoji kultura koja je u biti ekstremno humanistička, tj. koja je zaboravila Boga, koja osjeća ne samo Božju odsutnost, već osjeća prisutnost Božje odsutnosti. Crkva je izgubila ritam s kulturom, njezina se poruka teško razumije kao da dolazi iz starijnih kutaka prošlosti, njezini se predstavnici u ruhu tradicije doživljavaju kao gosti klovnovi iz davne prošlosti, a tako i njezin govor nema svježinu jezika svakodnevice s kojim čovjek konkretno živi. Knjiga je u prosvjetiteljstvu odigrala središnju ulogu. Za uspostavu komunikacije i za naviještanje u toj sekularističkoj kulturi knjiga je odlučujući medij. Da bi se kršćanstvo susrelo s tom kulturom, mora se poslužiti knjigom.

2. Relevantne značajke za čitanje i knjigu u crkvi u Bosni¹⁷

Glavna su obilježja vjere u Bosni:

a. Vjera pretežnoga dijela bosanskoga puka jest vjera oralnoga i vizualnoga prototipa kulture, to znači iracionalna, nedostatno informirana vjera, vjera nepomognuta moćima razuma. Ta vjera nije prošla kulturološku magistraturu prosvjetiteljstva koja je značajka zapadne civilizacije. I za to zrenje vjere nezaobilazna je knjiga i proces čitanja.

17. „U Bosni” a ne u „Crkvi u Hrvata” ili šire u Jugoslaviji upotrebljava se zato što za ovu analizu nisu dostupni pastoralni podaci iz šireg područja.

b. Po sadržaju je ta vjera nedostatno kristijanizirana, neevangelizirana, slika Boga u toj vjeri više ima naslaga staroslavenskoga naslijeđa, negoli slike Isusa Krista.¹⁸ Zato je toj vjeri nužan pomak u jezičnom prototipu kulture, ona mora proći duhovnu potporu što je daje čitanje i knjiga.

c. U nastupu sekularizacije u Bosni je spontano nepovjerenje prema vjeri i Crkvi zahvatilo izobraženiji dio puka i njihove vjerničke potrebe već dugo nadilaze standarde vjere i Crkve u Bosni. Pobjeda komunističkog sekularizma s programom ateizacije i agresivnom antireligioznom propagandom staljinističkoga tipa produbili su proces distanciranja od Crkve u širokog kruga ljudi koji su bili u izravnijoj komunikaciji s tim pokretom i vlašću. Međutim, istraživanja u Bosni pokazuju da religiozne potrebe, vjera i kultura religioznosti u toga distanciranoga ili posve udaljenoga sloja od vjere i Crkve po kvaliteti i čistoći vjerničke potrebe nadmašuju stanje vjere u religioznoga puka, pa bi se s razlogom moralo računati da će oni izrazito odrediti budućnost vjere i Crkve u Bosni. Razlozi za neuspjeh, odnosno kontraefekt ateističke propagande valja tražiti u sklonosti toga sloja da svoje duhovne potrebe podmiruje uporabom knjige.¹⁹ Naime, simplificirana ateistička propaganda zasnovana na nepouzdanom etiketiranju religioznosti i crkvenosti nije mogla snažnije uči u duhovnost zapakiranu u knjigu. Zato se u onih koji su čitali stvorilo nepovjerenje i izoštrio kritički otpor i imunitet prema toj propagandi. Crkva mora biti svjesna ove pogodnosti u suvremenom svijetu koja joj je došla uglavnom iz knjige. Crkva najbolje uspostavlja komunikaciju s tom kategorijom ljudi, navijestiteljsku ponudu i vlastito obogaćenje izdavanjem i afirmacijom kvalitetnih knjiga.

d. Komunistička ideologija na vlasti nakon drugoga svjetskoga rata preuzela je totalitarni monopol nad informacijama kao osnovnim sredstvom svoje vlasti. Pojavom televizije ta je vlast recipročno razvoju televizije prepuštala Crkvi slobodu čitateljskih medija knjige i novina. Zato se u Crkvi u Jugoslaviji široko razvila čitalačka kultura s brojnim izdanjima novina i izuzetno kvalitetnim izdanjima knjiga. Takvo stanje ima dvostruk učinak. S jedne strane protjerivanje vjere i Crkve s televizije kao vodećeg medija daje osjećaj nevažnosti vjere i Crkve. Radi se o tome da se teme koje se svedevice stavljaju za teme javnoga razgovora doživljavaju važnima općenito u životu. Naprotiv, eliminiraju li se neke teme s televizije, onda se doživljavaju i egzistencijalno marginalnima.²⁰ Nužno je da o tome efektu vode računa predstavnici Crkve u uređenju odnosa s državom. S dru-

18. To potvrđuju određena istraživanja vjere u Bosni djelomice objavljena u: I. MARKOVIĆ, „Mladi, vjernici, Crkva i društvo“, u *Svesci*, 62 (1986), Zagreb, 51-56.

19. Usp. isto, 52-53.

20. Usp. E. BIEGER, „Kommunikation unter elektroinschen Bedingungen“ u: *Herder Korrespondenz*, 40 (1986), br. 10, 499.

ge strane, jedini informacijski slobodan prostor za Crkvu ostala je pisana riječ, što je kvalitetno gledano puno efikasniji prostor za trajniji duhovni pečat. Zato ima dostatno razloga za pretpostavku da je čitateljska aktivnost ponajviše utjecala na oblikovanje vjerničke duhovnosti u poratnom vremenu. Crkva u Bosni morala bi biti svjesna prisutnosti toga čimbenika i sustavno na svim svojim razinama podržavati i afirmirati taj proces organiziranjem života knjige i odgojem za kulturu čitanja.

3. Pastoralne mogućnosti Crkve u Bosni (i u Hrvata) u odnosu na knjigu i njezinu budućnost

Zbog važnosti čitanja za duhovni život općenito i osobito za život vjere Crkva bi na svim razinama institucionalnoga djelovanja mogla uključiti i život knjige. To se odnosi na sve razine institucije Crkve od Biskupske konferencije i biskupija do župe i obitelji kao najniže i primarne zajednice Crkve. Visoko i stručno organizirani život knjige u društvu mogao bi adekvatno zaživjeti u Crkvi. Biskupska bi se konferencija mogla zabaviti kopiranjem sajmovi knjige na nacionalnoj razini Crkve sa svim popratnim aktivnostima koje prate velike sajmove knjiga. Planiranje života Crkve u godini može obuhvatiti i tjedan knjige u godini koje bi pratile uobičajene poslanice i aktivnosti takvih tjedana. Izložbe dobrih knjiga, bez obzira na izdavače, tematiku i kritički tonaliteta, nego uvažavajući autorski duhovni napor i traganje, trebalo bi da što češće posjećuju zajednice vjernika. Župna bi pastoralna biblioteka morala biti obvezatan standard za svaku župu i vjerojatno bi bilo dobro da biskupijske, provincijske i teološke institucije pomažu župnicima u odabiru knjiga. Život bi knjige morao također biti adekvatnije zastupljen u novinama koje informiraju i povezuju Crkvu, u župnim listovima itd. I eventualni izlazak Crkve na medije – televiziju i radio – morao bi poslužiti i čitanju i životu knjige u Crkvi.

4. Perspektive rada s knjigom u Crkvi u Hrvata

U procesu informatičke preobrazbe sudbinu knjige prate dva trenda. Funkcionalne vrste knjiga preuzima pogodnija informatička obrada a autorska literarna knjiga podiže se kvalitetno i sadržajem i opremom i organizacijom života knjige na suvremen način. Crkva bi se mogla uključiti u te trendove sa slijedećom organizacijom poslova:

a. U hrvatskoj kršćanskoj literaturi nedostaju kršćanska leksikografija i enciklopedijska izdanja. Takvi su materijali nužni za prenošenje vjere u informatičkom društvu. Informatička mreža već zaposjeda Jugoslaviju i ne bi bilo dobro

da kršćanski sadržaji ne budu na raspolaganju u toj mreži. Zato bi bilo nužno na razini Crkve u Hrvata – od Biskupske konferencije – povezati teološke fakultete i stručnjake na sustavnoj obradi teoloških jedinica kojima bi raspolagala informatička mreža. Brojnost teoloških škola i stručnjaka na hrvatskom području garantira kvalitetnu teološku obradu na enciklopedističkoj razini koja bi informatički mogla biti operativna.

b. Enciklopedijska obrada teoloških jedinica prije svega bi doprinijela poboljšanju teološkog studija i nužnoj reformi toga studija, jer je suviše nediferenciran i ne rezultira sustavnim teološkim znanjem. Struktura informatičke preobrazbe prisiljava na dobru organizaciju i diferenciranje jedinica. Informatika je odlučujući ambijent u koji svijet urasta i za nju se mora opismeniti kako bi se garantirala prisutnost Crkve u novom vremenu. Zato je nužno da se teološki fakulteti opreme informatičkom opremom i uče koristiti prednosti toga medija.

c. Leksička i informatička obrada teoloških jedinica prisiljava na znanstvenu obradu podataka, a za Crkvu to znači privikavanje na idologizaciju svoje poruke, oslobađanje od sklonosti indoktrinaciji i iznošenje navjestiteljskih sadržaja u svoj njihovoj čistoći i jasnoći. Neopterećenost kršćanske poruke ideologijom i indoktrinacijom nužna je pretpostavka za prenošenje vjere suvremenom čovjeku koji je prošao zrenje sekularizacije, iskustvo distanciranja od vjere i Crkve i došao do čišće vjerničke potrebe za navjestiteljskim sadržajima.

d. Solidna obrada sadržaja vjere tako da mogu biti informatički operativni pretpostavka je za kreativnije oblike katehetskoga rada. Postojeća je kateheza opterećena pasivnom školskom metodom. Ta metoda je suviše ušla u kršćanske katekizme i učinila neefikasnim prenošenje vjere, iščupala je katehezu iz pravog ambijenta kršćanske zajednice, iz obitelji i iz osobnog interesa. Navjestiteljska ponuda mora polaziti od vjerničkih potreba, od mogućnosti da vjernik bira što će učiti, čitati, istraživati. Sustavna teološka obrada sadržaja vjere najbolje se suprotstavlja navali šund literature po štandovima kršćanskih izdavača. Crkva mora voditi računa o kvaliteti i metodi izbora prilikom navjestiteljske ponude; mora se voditi računa da informatičko društvo oslobađa višak slobodnog vremena što će opet voditi kvalitetnijem duhovnom pomaku, izoštrnijoj kritičkoj svijesti i profinjenijoj vjerničkoj potrebi.

e. Jedna od osnovnih zadaća teologije naviještanja jest afirmacija obogaćenja života iz vjere iz čitanja. Kršćansko naviještanje mora imati povjerenje u razlikovanje duhova, a za to čitanje izvrsno osposobljava osobu. Nužno je da se Katolička crkva oslobodi sklonosti filtriranju i raznim oblicima negativnog cenzuriranja čitanja. Od cenzure je daleko bolja pozitivna metoda koja vjeruje u dobru i duhovnu knjigu i širi je. Upravo podržavanje svih kvalitetnih knjiga i izdavanje takvih knjiga jest jedna od nužnih pretpostavki za prenošenje vjere.

funkcioniranja zajednice vjernika moraju biti takve da pogoduju afirmaciji i životu kvalitetne duhovne knjige.

5. Cenzura knjiga i Crkva

Kada se spomene knjiga i čitanje, suvremenom čovjeku na um padaju pozitivne asocijacije. To znači da su knjige toliko pozitivne i čitanje toliko duhovno efikasno da loša i zla knjiga i čitanje ne zavrijeđuju pozornost ozbiljnih ljudi i institucija. Kako se širilo čitanje i knjige tako je skokovito išao razvoj ove civilizacije. To vrijedi i za vjeru i Crkvu. Poštovanje prema životu knjige i čitanja i povjerenje u kvalitetu procesa koji se po njima odvija toliko je veliko da svako diranje u spontanost toga života u ljudi izaziva sumnju. Zato se može postaviti načelo: Bolje je razvijati povjerenje u dobru knjigu i zanemarivati lošu nego se boriti protiv loših knjiga.

Drugi razlog protiv ikakve zabrane knjiga jest činjenica da se nikada nisu zabranjivale pretežno u sebi loše knjige, nego naprotiv često veoma kvalitetne knjige koje su upravo po svojoj duhovnoj snazi i perspektivama ljudske slobode smetale retrogradnim snagama da održe status-a quo. Tako je i u Crkvi. Intenzivno kršćanstvo uvijek doživljava svaku dobru knjigu kao širenje vlastitih prostora, tako i svaku ljepotu, svaki prostor duha i slobode. Zato uvijek voli knjigu. U Crkvi je svaki snažniji pomak obilježen knjigom.²¹ Svi koji su bilo što radikalnije htjeli učiniti, posezali su za knjigom. U ljudima ove civilizacije postoji podsvjesno čutilo da se u probuđenim gibanjima obraćaju knjizi. Tako je bilo u zamahu formiranja duha II. vat. sabora. Kada je čovjek ograničen vanjskim prisilama u djelovanju, knjiga pohranjuje napore ljudi i akumulira ih za bolja vremena, knjiga svjedoči i stvara povijesni kontinuitet.

Reducirano kršćanstvo pak ne voli knjigu. Osobito ne voli literarnu knjigu. Reducirano kršćanstvo forsira funkcionalne knjige kao što su katekizmi i slične knjige, jer s njima lakše indoktrinira i uniformira članstvo u Crkvi. Zbog toga kršćansko literarno stvaralaštvo zna sličiti programskoj literaturi i više udaljavati od izvorne religioznosti, nego pripravljeni put Gospodinu da dođe. Reducirano kršćanstvo stvara manje stvaralaca. Istraživanja pokazuju da u kršćanskom svijetu među književnicima ima izrazito manje katolika. Također, statistike pokazuju da ljudi izvan Crkve više čitaju.²² Moglo bi se to opravdati tvrdnjom da vjernici čit-

21. Primjerce, tako je i u bosanskih franjevaca. S nevjerovatnim su naporima knjigu pisali, tiskali i opismenjivali ljude da je čitaju.

22. A. GOERRES, „Pathologie des katholischen Christentums“, u: Handbuch der Pastoraltheologie, II/1, Freiburg im Breisgau 1966, 287-288.

taju kvalitetnije, ali se tako kvaliteta svodi na uniformiranost i smanjenje prostora slobode u kojima se kvaliteta duhovnosti ne može razviti. Reduciranost se kršćanstva može mjeriti indeksom zabranjenih knjiga, kao i totalitarnost određenih režima. Indeks zabranjenih knjiga dosegao je četiri tisuće, fašizam je zabranio 71 autora, a staljinizam 14.000 naslova i 1.500 časopisa. Po pravilu, kada se uništavaju i zabranjuju knjige, i čovjek je jeftin i lako se ubija. Iskustvo poratne komunističke ideologije u Jugoslaviji u odnosu na kontrolu knjige i čitanja pokazuje svjetla i sjene te ideologije.

Zato nije mudro nikakvo zabranjivanje knjiga. Bolje bi bilo da se Crkva odrekne tako netaktičnih poteza. Neosporno je da u očima suvremenih ljudi time ostavlja loš dojam. Samo spominjanje zabrane knjige, pa makar knjiga bila neosporno loša, — a ne može biti tako opasna da bude gora od zabrane — u duhovnih ljudi izaziva stid pred civilizacijom, pa i pred Crkvom ukoliko se to u njoj dogodi. *Zabrana knjige nanosi više štete, nego što bi je mogla nanijeti loša knjiga.* Svakom zabranom knjige, na bilo kojoj razini zabrane, Crkva gubi svoju vjerodostojnost i pokazuje duhovnu tromost i neinventivnost. Primjerice, zabrana knjiga u Bosni „Isusa iz Nazareta” G. Bornkamma i „Lukina evanđelja” V. Jarka, T. Ladana i Đ. Sedera samo postavlja pitanje o vjerodostojnosti te Crkve, jer sigurno te knjige ne bi ostavile zamjetljiva negativna traga zbog kojega su zabranjene (pogotovu kad je teološki problematičan povod zabrane). A pogotovu je problematična vjerodostojnost Crkve ukoliko je recipročna kvaliteti tih zabranjenih knjiga. Sličan je slučaj s teologom Hansom Kuengom ili Leonardom Boffom.

6. Oblici pastoralnoga rada s knjigom

a. *Identitet pastoralnog radnika kao knjižara*

Knjiga je kruh duha. Čitanje je najintenzivniji oblik duhovnog života. Čitateljeva je samoća bogata samotnost u kojoj čitatelj otkriva i opemenuje sebe; to je vrst dijaloške, društvene i kontemplativne samotnosti u kojoj čitatelj otkriva kako susresti svoga bližnjega i razvija kvalitetu svoga odnosa prema svijetu uopće. Čitanje odlučujuće pomaže pobjedi ljudi nad neznanjem i ropstvom što ga rađa neznanje. Knjiga je u svemu tome nezamjenjiva. U odnosu na knjigu po duhovnom obogaćenju što ga iza sebe ostavlja film je samo impresivan efekt. Činjenica je da ljudi bivaju razočarani filmom na pročitanoj knjizi, pa makar tilm bio vrhunski kreativno napravljen. To osobito vrijedi za televiziju. Svaki će duhovan čovjek upućivati ljude s filma i televizije na knjigu.

Danas se općenito smatra da je kriza svećeničkog identiteta riješena, odnosno postoje pravci rješenja svećeničkog identiteta. Naglasak se premješta sa sve-

ćenika liturga koji posjeduje moć i znanje, (ex opere operato) u magijskom obliku koje drugi ljudi nemaju, na svećenika navjestitelja koji zna danas navijestiti događaje spasenja sa svom aktualnošću kakvu su imali nekoć, odnosno organizirati zajednicu vjernika u kojoj će se prepoznavati Gospodinova blizina i prisutnost. U tome prenošenju naglaska morala bi se u pastoralnoga radnika razviti knjižarska kvaliteta. Dobar pastoralni radnik uz ostalo mora biti dobar i stručan knjižar.

To znači da pastoralni radnik mora poznavati knjigu, imati je, živjeti s knjigom i da za svaki problem i aktivnost koju obavlja u zajednici, osobito u osobnim susretima, zna preporučiti niz knjiga koje taj problem obrađuju. Uz poznavanje knjiga dobar knjižar poznaje svoju publiku i točno zna što koga zanima, odnosno kakvi problemi koga zaposjedaju, pa uvijek nudi knjigu koja će biti zanimljiva čitatelju. Osobito mladom čovjeku koji osvaja pojedina područja života knjiga može biti odlučna odrednica, zaokret i dinamiziranje života.²³ U bibliotekarskoj ulozi pastoralni radnik mora biti dostatan profesionalan pa da nudi knjige na osnovi poznavanja čitatelja i knjiga, a ne na temelju svojih sklonosti. Amater je obično narcisoidan pa želi da se svima sviđa knjiga koja se njemu sviđa, a profesionalan radnik vodi računa o potrebi čitatelja.

b. Širenje knjige prodajom. Svako prisustvo knjige stvara uvjete za čitanje i razmjenu knjige. Isplati se da dobra knjiga provede na polici obiteljske kuće dvadesetak godina pa da je netko pročita. Knjiga nešto svjedoči samim svojim prisustvom o bogatstvu što ga nosi u sebi. I kad je ukras ili svjedodžba vlasnikove ambicije, knjiga je investicija u reklamu vrednote knjige. Besmisleno je pak prodavati knjigu onome tko je nikako ne može pročitati i gdje knjiga nikako ne može izvršiti svoju misiju. Crkva u svojim institucijama treba da ima mogućnost nabavke dobre knjige. Župni ured, veliki skupovi vjernika, pastoralni centri moraju biti mogućnost nabavke knjige.

c. Širenje čitanja knjige pomoću biblioteka. Biblioteka je najrazvijeniji standard uporabe knjige. Biblioteke pribavljaju knjigu, čuvaju i daju na čitanje. Nabavka se vrši kupovanjem, razmjenom duplikata i poklonima. te obaveznim primjercima što ih bibliotekama daju izdavači i društva. Ponuda se vrši katalogima, dvoranom za čitanje u kojoj je moguće knjigu pregledati, odabrati, razmijeniti preporuke i iskustva. Važnu ulogu u životu knjige imaju bibliotekari i knjižari. Oni treba da poznaju biblioteku, odnosno knjižaru, da poznaju čitatelje i njihove potrebe, da afirmiraju knjigu i stvaraju nove čitatelje. Kolika je važnost bibliotekara i knjižara dobro danas

23. U Bosni se na župama zna čuti komentar kako se neki pastoralni radnik razumije u knjige, znao dati zanimljive za čitanje, a drugi ne.

svjedoči postojanje bibliotekarskih škola i odsjeka na fakultetima. Otvarati biblioteke tamo gdje nema duhovnih i općekulturnih gibanja jest besmisleno jer nema osnovnih uvjeta za život knjige.

7. Župna biblioteka

a. Funkcioniranje je župne biblioteke višeslojevito. Može služiti pastoralnim radnicima za pripremu duhovnog terena za naviještanje i izravno za naviještanje. Na temelju poznavanja ljudi i njihovih potreba i upućenosti u sadržaj knjiga oni nude knjige, stvaraju interes za čitanje, razgovorom produbljuju proces čitanja i tako ga potpomažu. Pastoralnim radnicima koristi evidencija čitanja i ocjena učinaka čitanja.

b. Župna biblioteka može funkcionirati otvoreno, prepuštena župljanima da se sami s njom služe prigodom posjeta crkvi, da mogu knjigu pregledati, sjesti u čitaonici, razmijeniti iskustva razgovorom o knjizi. Čitaonica uz biblioteku morala bi biti standard svakoga župnoga ureda. Pastoralni radnici pomažu otvorenoj biblioteci nabavkom kvalitetnih knjiga, preporukama, razgovorom. Otvoreni oblik biblioteke povoljan je prije svega zato što stvara prostor za osobnu samostojnu duhovnost i vjernika u župnoj zajednici.

c. Najidealniji oblik funkcioniranja župne biblioteke čini se da bi bio onaj po uzoru na biblioteke na radnom mjestu. Te se biblioteke pokazuju vrlo uspješnima i u zapadnim i u istočnim zemljama i privlače pozornost istraživača. Biblioteke na radnom mjestu dobro funkcioniraju ukoliko u njihovu stvaranju i upravljanju sudjeluju sami radnici, a efikasnije su ako ih mudro animira profesionalni asistent i dobar knjižar. Knjižar ne smije biti komercijalan niti asistent didaktičan, već otvoreni pluralizmu inicijativa. Taj se model može prenijeti u župne biblioteke. Mogu se stvarati oblici klubova djece, srednjoškolaca, omladine, trećoredaca, bračni drugova i sl. kojima bi pastoralni radnik bio asistent i animator.

d. Teološke tribine, seminari, razni kursevi vjernika, sastanci i sl. uvijek su prigoda koja bi se u Crkvi morala obogatiti prisustvom knjige. Dobar pastoralni radnik će sve stolove dvorana gdje se održavaju takvi susreti ukrasiti s nekoliko desetaka dobrih knjiga koje će se moći prelistati, pogledati naslove, sadržaj, opremu i tako animirati za izbor knjige i čitanje.